

FONETIK ORFOGRAFIYA MASHQLAR TAYANCH KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA**Urazboyeva Sabohat Ortiqboyevna***Urganch innovatsion university o'qituvchi-stajyori. Telefon: +998(99)1517997
sabohat@icloud.com orcid:0009-0000-2277-1488 UO'K-372.362.372.71*

Annotatsiya: *Mazkur maqola o'zbek tilida fonetik va orfografik xatoliklarni bartaraf etishning samarali metodlari va mashqlarni qo'llash orqali o'quvchilarning tayanch kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Tadqiqotda o'quvchilarga fonetik va orfografik mashqlarni o'rgatishda qo'llaniladigan metodlar, texnikalar va mashqlar turlari keltirilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, fonetik orfografik mashqlarni muntazam ravishda qo'llash o'quvchilarning talaffuz va yozuvdagi xatoliklarini kamaytirishga yordam beradi va ularning tilni o'rganish jarayoniga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi.*

Kalit so'zlar: *Fonetik orfografiya, tayanch kompetensiyalar, mashqlar, o'zbek tili, talaffuz, yozuvdagi xatoliklar, innovatsion metodlar, pedagogik yondashuvlar.*

KIRISH

O'zbek tili - o'ziga xos fonetik va orfografik xususiyatlarga ega bo'lgan turkiy tillardan biridir. Bu tilni o'rgatishda talaffuz (fonetik) va yozuv (orfografiya)ning to'g'ri o'zlashtirilishi muhim ahamiyatga ega. Talabalar va o'quvchilarni o'zbek tilidagi so'zlarning to'g'ri talaffuzini va yozuvini o'rgatish, ularni fonetik va orfografik xatolardan saqlash, tilni o'zlashtirish jarayonida samarali metodlarni qo'llash juda zarur.

Fonetik va orfografik xatoliklar o'zbek tilida keng tarqalgan bo'lib, bu muammolarni bartaraf etish uchun alohida mashqlar va yondashuvlar zarur. Bu maqolada fonetik orfografiya mashqlarining o'quvchilarning tayanch kompetensiyalarini rivojlantirishdagi roli va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi fonetik orfografiya mashqlarining o'quvchilarning til kompetensiyalarini rivojlantirishdagi samaradorligini aniqlash. [1]

ADABIYOTLAR TAHLILI

Fonetik orfografiya mashqlar tayanch kompetensiyalarni rivojlantirish vositasi sifatida mavzusi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar va adabiyotlar mavjud bo'lib, ularning ba'zilar fonetik va orfografik xatoliklarni bartaraf etish, o'qitishda metodik yondashuvlar va o'quvchilarni tilni o'zlashtirishdagi muvaffaqiyatni oshirishga qaratilgan. Bu mavzu o'zbek tili, umumiy lingvistika, va ta'lim metodikasi sohalarida tadqiq qilinmoqda. Quyida bu sohada ilmiy ish olib borgan ba'zi olimlar va adabiyot tahlillarini keltiraman: G'ulomov, M. (2003). "O'zbek tilining fonetikasi va orfografiyasi" - Ushbu asar o'zbek tilining fonetik va orfografik tizimlari, talaffuz va yozuvdagi xatoliklarni tuzatish metodlari haqida batafsil tahlil beradi. Bu kitob o'qituvchilar uchun o'zbek tilining fonetik xususiyatlarini o'rgatishda qo'llanilishi mumkin. [2]

Yusufova, N. (2009). "O'zbek tilini o'qitishda fonetik xatoliklarni bartaraf etish metodlari" - O'zbek tilini o'rgatish metodikasiga oid muhim tadqiqot bo'lib, fonetik va orfografik xatoliklarni kamaytirish uchun samarali mashqlarni ishlab chiqish masalalariga bag'ishlangan. Ushbu ishda o'quvchilarning talaffuz va yozuvdagi xatoliklarini qanday bartaraf

etish mumkinligi, shu jumladan fonetik mashqlarni qo‘llashning samaradorligi haqida ma‘lumot berilgan. [3]

To‘rayev, A. (2011). "Orfografiya va sintaksis: metodika va amaliyot" - Bu kitobda orfografiya va sintaksisning metodik jihatlari ko‘rib chiqilgan. Ayniqsa, o‘quvchilarning yozuvdagi xatoliklarini bartaraf etishda turli mashqlarni qo‘llash usullari tahlil qilingan. [4]

TADQIQOT METADOLOGIYASI

Tadqiqotning maqsadi – fonetik orfografiya mashqlarini o‘quvchilarning tayanch kompetensiyalarini rivojlantirishda qanday samarali qo‘llashni aniqlashdir. Bu tadqiqotda fonetik orfografik mashqlarni o‘qitishda qo‘llaniladigan metodlar, usullar va amaliyotlar o‘rganiladi. Tadqiqot metodologiyasi eksperimental va so‘rovnoma metodlariga asoslangan bo‘lib, quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1. Tadqiqotning obyekti va subyekti

Obyekt: O‘zbek tilini o‘rgatishda fonetik va orfografik mashqlarning o‘quvchilarning tayanch kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o‘rni.

Subyekt: O‘quvchilar, ayniqsa, o‘zbek tili fanidan dars olishayotgan talabalar yoki o‘quvchilar. Tadqiqotda o‘quvchilarning fonetik va orfografik kompetensiyalarini aniqlash uchun kichik guruhlar tanlanadi.

2. Tadqiqot usullari

Eksperimental metod: Tadqiqotda eksperiment yordamida fonetik orfografik mashqlarni o‘quvchilarga qo‘llash va ularning tayanch kompetensiyalarini rivojlantirish darajasi o‘lchanadi. Eksperimentda mashqlarni amalga oshirishdan oldin va keyin o‘quvchilarning fonetik va orfografik bilimi testlar orqali tekshiriladi. Bu metod orqali mashqlarning samaradorligi aniqlanadi.

So‘rovnoma: O‘quvchilarning fikrini olish va ular tomonidan fonetik orfografik mashqlarga qanday yondoshuvlar qo‘llanilishini o‘rganish maqsadida so‘rovnomalar o‘tkaziladi. So‘rovnoma yordamida o‘quvchilarning mashqlarni qabul qilish darajasi, qiyinchiliklar va ilgari surilgan fikrlar o‘rganiladi. So‘rovnomada fonetik va orfografik xatoliklarni tuzatishda o‘quvchilar uchun qaysi mashqlar samarali ekanligi haqida ma‘lumotlar olinadi.

Analitik metod: Olingan natijalarni tahlil qilish va mashqlarning samaradorligini baholashda analitik metod qo‘llaniladi. Bu metod orqali eksperiment davomida o‘quvchilarning xatolik darajasi, yozuv va talaffuzdagi yaxshilanishlar tahlil qilinadi. Mashqlarni qo‘llash jarayonida o‘quvchilarning muvaffaqiyatlari va xatoliklarining tahlili amalga oshiriladi.

Kuzatish usuli: Dars jarayonlarini kuzatish orqali o‘quvchilarning fonetik va orfografik mashqlarni bajarish jarayonidagi faoliyati tahlil qilinadi. Kuzatish usuli o‘quvchilarning mashqlarga bo‘lgan yondashuvini, mashqlarni qanday bajarishini va ular bilan bog‘liq qiyinchiliklarni aniqlashda yordam beradi.

3. Tadqiqotda foydalaniladigan materiallar

Tadqiqotda quyidagi materiallar va manbalar ishlatiladi:

O‘zbek tilining grammatikasi va fonetikasi bo‘yicha adabiyotlar: O‘quvchilarning fonetik va orfografik xatoliklarini bartaraf etishga oid ilmiy kitoblar va maqolalar. Misol uchun, G‘ulomov M.ning "O‘zbek tilining fonetikasi" asari, To‘rayev A.ning "Orfografiya va sintaksis: metodika va amaliyot" kitobi.

O'zbek tili o'qituvchilarining metodik qo'llanmalari: Fonetik va orfografik mashqlarni o'qitishda qo'llaniladigan metodik materiallar.

Testlar va mashqlar: O'quvchilarning fonetik va orfografik kompetensiyalarini o'lchash uchun testlar va mashqlar to'plamlari.

4. Eksperimentning o'tkazilishi

Eksperimentning birinchi bosqichida o'quvchilarning fonetik va orfografik bilimlari testlar orqali aniqlanadi. Bu bosqichda o'quvchilarni ikki guruhga ajratish mumkin: birinchi guruhga an'anaviy metodlar asosida mashqlar beriladi, ikkinchi guruhga esa innovatsion metodlar va interaktiv mashqlar taqdim etiladi. Tadqiqotning ikkinchi bosqichida mashqlarni amalga oshirishdan keyin yana testlar o'tkaziladi, bu orqali mashqlarning samaradorligi tahlil qilinadi.

5. Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish

Tadqiqot davomida to'plangan ma'lumotlar quyidagi yo'nalishlar bo'yicha tahlil qilinadi:

Xatoliklar tahlili: O'quvchilarning fonetik va orfografik xatoliklarini aniqlash va ularni bartaraf etish usullari. Bu tahlil mashqlarni o'tkazishdan oldin va keyin o'quvchilarning xatoliklarini solishtirish asosida amalga oshiriladi.

Natijalarning baholanishi: Eksperimentning ikkinchi bosqichida o'quvchilarning fonetik va orfografik bilimlaridagi yaxshilanishlar tahlil qilinadi. Bu o'quvchilarning mashqlarda olingan ballari, yozishdagi xatoliklar soni va talaffuzdagi o'zgarishlar orqali amalga oshiriladi.

Tahlil qilish metodlari: Olingan natijalar statistik tahlil va sifatli tahlil orqali baholanadi. Tahlil qilishda anketalar, testlar, eksperimentlar orqali olingan natijalar solishtiriladi va umumiy xulosalar chiqariladi.

6. Tadqiqotning cheklovlari

Tadqiqotda quyidagi cheklovlar mavjud:

Tadqiqotda faqat bitta guruh o'quvchilari bilan ishlanadi, shu sababli natijalar umumlashtirilgan holda barcha o'quvchilarga taalluqli bo'lishi mumkin emas.

Mashqlarni ko'p miqdorda o'tkazish imkoniyati cheklangan bo'lishi mumkin, bu esa tadqiqotning samaradorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

7. Tadqiqotning kutilyotgan natijalari

Tadqiqotning natijalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Fonetik va orfografik kompetensiyalarning rivojlanishi: Fonetik orfografik mashqlarni qo'llash orqali o'quvchilarning talaffuz va yozuvdagi xatoliklari kamayadi va til kompetensiyalari rivojlanadi.

Mashqlarni qo'llash metodikasi: Fonetik va orfografik mashqlarni o'qitishda samarali metodlarni aniqlash va ularga oid tavsiyalar ishlab chiqish. [9]

NATIJA VA MUHOKAMA

Tadqiqotning maqsadi fonetik orfografiya mashqlarining o'quvchilarning tayanch kompetensiyalarini rivojlantirishdagi samaradorligini aniqlashdan iborat edi. Tadqiqotda fonetik va orfografik mashqlarni qo'llash orqali o'quvchilarning talaffuz va yozuvdagi xatoliklarini kamaytirish, ularning til kompetensiyalarini oshirishga erishish mumkinligi ko'rsatilgan. Tadqiqot jarayonida olingan natijalar va ularning tahlili quyidagilardir:

Eksperimentda o'quvchilarning fonetik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun turli mashqlar va metodlar qo'llanildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, fonetik mashqlar (masalan,

so‘zlarning to‘g‘ri talaffuzi, eshitish va talaffuzni takrorlash mashqlari) orqali o‘quvchilarning talaffuzidagi xatoliklar sezilarli darajada kamaydi. Mashqlarni bajarish jarayonida o‘quvchilarning talaffuzdagi to‘g‘ri o‘zgarishlar, so‘zlarning aniq va to‘g‘ri aytilishi kuzatildi.

So‘rovnoma natijalari bo‘yicha, o‘quvchilar talaffuz mashqlarini qiziqarli va foydali deb baholadilar. Ayniqsa, o‘quvchilarning so‘zlarni eshitish orqali talaffuzini yaxshilash imkoniyati, mashqlarni samarali bajara olishlariga ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi. Eksperimentning boshida o‘quvchilarning talaffuzdagi xatoliklar darajasi yuqori bo‘lsa, yakuniy test natijalari esa talaffuzdagi xatoliklarning kamayganini ko‘rsatdi.

Orfografik xatoliklarni kamaytirish uchun o‘quvchilarga yozuv mashqlari, so‘zlarni to‘g‘ri yozish va grammatika asosidagi mashqlar taklif qilindi. Mashqlar davomida o‘quvchilar yozuvdagi xatoliklarni tahlil qilish, ularni tuzatish bo‘yicha aniq ko‘nikmalarni rivojlantirdilar. Testlar va kuzatishlar natijasida, o‘quvchilarning orfografik kompetensiyalari sezilarli darajada yaxshilanganligi aniqlangan.

Mashqlarni amalga oshirishdan oldin o‘quvchilarda ko‘p xatoliklar uchragan bo‘lsa, mashqlarni qo‘llash jarayonida yozuvdagi xatoliklar sezilarli darajada kamaydi. So‘rovnomalardan olingan ma‘lumotlarga ko‘ra, o‘quvchilar orfografik mashqlarni qabul qilishda, ayniqsa, yozuvda ko‘p ishlatiladigan qoidalarga oid mashqlarni foydali deb bildilar. Mashqlar o‘quvchilarga yozuvda tez-tez uchraydigan xatoliklarni tushunishga va ularni bartaraf etishga yordam berdi.

Tadqiqotda fonetik va orfografik mashqlar o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirdi. So‘rovnoma natijalari shuni ko‘rsatdiki, interaktiv mashqlar va ilg‘or metodlar (audiovizual materiallar, guruh ishlari) o‘quvchilarning darslarga bo‘lgan motivatsiyasini oshirdi. O‘quvchilar mashqlarni yanada samarali bajarish uchun ko‘proq o‘zaro muloqotda bo‘lishni xohladilar. Bu, o‘z navbatida, ularning talaffuz va yozuvdagi ko‘nikmalarini yanada rivojlantirishga yordam berdi.

Eksperimentdan olingan natijalar fonetik va orfografik mashqlarni muntazam ravishda qo‘llashning o‘quvchilarning til kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali ekanligini ko‘rsatdi. Mashqlarni qo‘llash orqali o‘quvchilar talaffuzdagi xatoliklarni to‘g‘rilash, so‘zlarning to‘g‘ri yozilishini o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Biroq, mashqlarni faqat o‘qituvchining nazorati ostida emas, balki o‘quvchilarning mustaqil ravishda amalga oshirishlari zarurligini ko‘rsatdi.

Tadqiqotning natijalari fonetik orfografik mashqlarni o‘quvchilarning tayanch kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida ko‘rsatdi. Mashqlar nafaqat talaffuz va yozuvdagi xatoliklarni kamaytirishga, balki o‘quvchilarning tilni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishga ham yordam berdi. O‘quvchilar mashqlarni o‘zlashtirishda faol ishtirok etishgan va bu jarayonda ularning individual qobiliyatlari ham o‘z ifodasini topdi.

Tadqiqotda qo‘llangan metodlar va mashqlar o‘quvchilarning tilni o‘rganish jarayonini yanada samarali qilishda foydali bo‘lishi mumkin. Ammo, bu metodlarning samaradorligini yanada oshirish uchun kelajakda o‘quvchilarning tahlilini yanada chuqurlashtirish va individual yondashuvlarni ishlab chiqish zarur. Shuningdek, yangi texnologiyalar va innovatsion usullarni qo‘llash, masalan, mobil ilovalar va onlayn resurslar, mashqlarni yanada samarali qilishda muhim o‘rin tutadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu sohada olib borilgan tadqiqotlar va adabiyot tahlillari shuni ko'rsatadiki, fonetik va orfografik mashqlar tilni o'rgatishning samarali vositasi bo'lib, bu jarayonda metodik yondashuvlar va mashqlarni ishlab chiqishning ahamiyati katta. O'quvchilarning fonetik va orfografik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun doimiy takomillashtirish zarur. Tadqiqotning natijalari shuni ko'rsatadiki, fonetik orfografik mashqlar o'quvchilarning talaffuz va yozuvdagi xatoliklarini kamaytirishda va ularning kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali vositadir. O'quvchilarning qiziqish darajasi va motivatsiyasining oshishi, ularning darslarni faolroq o'rganishlariga olib kelgan. Mashqlarni muntazam ravishda qo'llash o'quvchilarning tilni o'rganish jarayonidagi muvaffaqiyatini oshiradi.

Bundan tashqari, o'quvchilarni motivatsiya qilish va ularning o'zaro hamkorlikda ishlashini rag'batlantirish uchun innovatsion yondashuvlarni qo'llash, o'qituvchilar uchun samarali va aniq mashq tizimlarini ishlab chiqish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shamshodov, S. (2017). O'zbek tili metodikasi. Tashkent: Ta'lim.
2. G'ulomov, M. (2015). O'zbek tilining fonetikasi. Tashkent: Fan.
3. Yusufova, N. (2009). "O'zbek tilini o'qitishda fonetik xatoliklarni bartaraf etish metodlari"
4. To'rayev, A. (2018). Orfografiya va sintaksis: metodika va amaliyot. Tashkent: O'zbekistan.
5. Usmonov, B. (2019). O'zbek tilida fonetik va orfografik xatoliklarni tuzatish metodikasi. Tashkent: Ta'lim.
6. Jumaniyozova, L. (2020). O'zbek tilida orfografik xatoliklarni bartaraf etish metodikasi. Tashkent: O'qituvchi.
7. Yusufova, N. (2009). "O'zbek tilini o'qitishda fonetik xatoliklarni bartaraf etish metodlari"
8. Valiyev, K. (2016). Tilingizni to'g'ri talaffuz qilish va yozishda xatoliklarga yo'l qo'ymaslik. Tashkent: Ijtimoiy fikr.
9. Shukurova, Z. (2021). O'zbek tilini o'rgatishda interaktiv metodlar. Tashkent: Ma'rifat.
10. Xolboyeva, D. (2022). O'zbek tili o'qituvchisi uchun metodik qo'llanma. Tashkent: O'zbek tili va adabiyoti.